

SELEVCIA

AD CALYCADNVM

Sayı IV - 2014

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNVM IV

Olba Kazısı Serisi IV

Olba Kazısı Serisi IV
SELEVCIA AD CALYCADNVM IV

Seleucia ad Calycadnum, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia ad Calycadnum* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia ad Calycadnum* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia ad Calycadnum, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia ad Calycadnum* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia ad Calycadnum* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Salim Aydıöz
Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Scott Redford
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Fikret Yegül
Doç. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünal
Doç. Dr. Mehmet Fatih Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Figen Çevirici-Coşkun
Yrd. Doç. Dr. Merih Ereğ
Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen
Yrd. Doç. Dr. Sema Sandalcı
Yrd. Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia ad Calycadnum
Olba Kazısı Serisi IV
Sayı: 4

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Okt. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33342,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
e- posta: ozyildirimmurat@gmail.com

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Altan Basım San ve Tic. Ltd.
100. Yıl Mah. Matbacılar Sitesi No: 222/A,
Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 11968

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Hellenistik Dönemdeki Güçler Dengesi Arasında Pamphlyia'da Bir Liman Kenti: Side
Erkan İznik

11

Roma'da Krallık Dönemi: Kralın Belirlenmesi
Efrumiye Ertekin - Sehergöl Gül

39

Arkeolojik Veriler ve Tarihsel Olaylar Işığında Olba'da Yerleşimin Son Bulması
Emel Erten

57

Rodon: Olba'dan Bir Roma İmparatoruna Gönderilen Elçi
Mustafa H. Sayar

73

Olba'daki Tapınak Cepheli Kaya Mezarı
Tuna Akçay

79

Kirşu'dan (Meydancık/kale/Kilikia) Yüksek/Kabarık Torus'lu İki Kaide ve Anadolu
Mimarlık Tarihi Açısından Değerlendirmesi

Deniz Kaplan

95

Bithynia Sütunlu Lahitleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme
Safiye Aydın

113

Mısır'da Phokaia Kolonizasyonu
Sabri Arıcı

135

Direkli Cave: The Significance of Fire and Female Figurines in the Paleo-Landscape
during the Epi-paleolithic Period

Cevdet Merih Ereğ

151

Kars Müzesi'nden Bir Grup Son Tunç Çağı Seramiğinin Değerlendirilmesi
Ayhan Yardımcıel - Şüheda Ablak

165

Alahan Manastırı Kiremit Örnekleri Arkeometrik Çalışmaları
Ali Akın Akyol - Yusuf Kağan Kadioğlu - Murat Özyıldırım

175

PRAEFATIO

Olba Kazıları Serisi'nin süreli yayını *Seleucia ad Calycadnum* dergisinin dördüncü sayısını 2014 yılında okurlarımıza sunmaktan mutluluk duymaktayız. Dergimiz öncelikli olarak Mersin Silifke Olba'da sürdürdüğümüz arkeolojik kazılar sırasında elde edilen sonuçların bilim dünyasına duyurulmasını amaçlamaktadır. Ancak, bunun yanında arkeoloji, eskiçağ dilleri ve kültürleri, eskiçağ tarihi, sanat tarihi konularında yapılan özgün çalışmalara da yer vermektedir. Emeklerini bizimle paylaşan yazarlarımıza, bilgileri ve uzmanlıklarıyla bizleri aydınlatan hakemlerimize şükran borçluyuz. Homer Kitabevi sahibi, dostumuz Aşşen Boylu'ya, derginin yayına hazırlanma sürecinin tüm detaylı çalışmalarını gerçekleştiren Sinan Turan'a teşekkürlerimizi sunarız.

Meslektaşlarımızın katılımlarıyla 2011 yılından başlayarak kesintisiz olarak yayınlanan dergimizin gelecekte de yaşamını sürdürebilmesini sağlayacak katkı ve desteklerinizi beklemekte olduğumuzu duyururuz.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (Klasik Filolog, MA)

Tuna Akçay (Arkeolog, MA)

PREFACE

We are glad to present the fourth issue of the journal *Seleucia ad Calycadnum* of Olba Excavations Series to our followers in 2014. The main aim of the journal is to publish the results of ongoing archaeological excavations at Mersin Silifke Olba to the scientific world. Nevertheless, the journal also includes original studies on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art. We would like to express our gratitude to our authors for their contributions and, to our reviewers for enlightening us with their knowledge and expertise. We thank our friend Ayşen Boylu, owner of Homer Books and Sinan Turan, who managed all the detailed work related to the actual publication of the journal.

We would like to announce that we expect our colleagues' assistance and support in maintaining the publication of our journal, which has been continuously published since 2011.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (Classical Philologist, MA)

Tuna Akçay (Arcaeologist, MA)

Olba Kazısı Serisi IV
SELEVCIA AD CALYCADNVM

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia ad Calycadnum, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. *Seleucia ad Calycadnum*, arkeoloji, eskiçağ dilleri ve kültürleri, eskiçağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto, baş harfleri büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.

Olba Excavations Series
SELEVCIA AD CALYCADNVM

Scope

Seleucia ad Calycadnum is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia ad Calycadnum features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the name of the article, should be of size 9 points and the minimum word count is 200 words. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows:
Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given.

Hellenistik Dönemdeki Güçler Dengesi Arasında Pamphylia'da Bir Liman Kenti: Side

Erkan İznik*

Özet

III. Aleksandros (Büyük İskender) (MÖ 336-323) Küçük Asia'daki Pers tehlikesini ortadan kaldırıp, doğuya doğru birçok kültürü egemenliğine kattığında nasıl ki eskiçağ dünyasında "Hellenistik Dönem" diye adlandırılacak yeni bir süreç başlamışsa, bu büyük askerin Babil'deki erken ölümü geniş bir alanı aniden yöneticisiz bırakmıştır. Bu boşluğun doldurulması ve onun halefi olma noktasında III. Aleksandros'un komutanları birbirleriyle savaşmaya başlamış ve sonuçta Akdeniz havzasında irili ufaklı bir çok krallık ortaya çıkmıştır. Siyasal ve ekonomik nedenlerle birbirleriyle mücadele eden büyük güçler yanında bir çok kent de varlığını sürdürmek için bu devletlere karşı çeşitli diplomatik yada askeri manevralar geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu anlayıştan yola çıkarak yazının konusunu, limanı nedeniyle Pamphylia bölgesinin öne çıkan merkezlerinden biri olan Side'nin, dönemin bölgesel anlamdaki büyük güçleriyle, yani Makedon Krallığı, Antigonos Krallığı, Ptolemaios Krallığı, Seleukos Krallığı ve Pergamon Krallığı yanında Roma ile yeni başlayan politik ilişkileri oluşturacaktır. Eskiçağ kaynakları, nüvizmatik buluntu, arkeolojik ve yayınlanmış sınırlı sayıda epigrafik belgenin değerlendirileceği yazıda böylelikle, bir yandan genel olarak hem Pamphylia'nın hem de Side'nin Hellenistik dönemdeki tarihsel süreci izlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Küçük Asia, Hellenistik, Pamphylia, Side, ekonomi.

Abstract

After Alexander the Great (336-323 BC) defeated Persians in Asia Minor

* Yard. Doç. Dr. Erkan İznik, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yunus Emre Kampüsü, Eskişehir. E-posta: eiznik@anadolu.edu.tr.

and invaded many states towards the East, a new era called Hellenistic Period began in the ancient world. Then, the sudden death of Alexander the Great in Babylon brought the decentralization of his empire. His generals started to struggle with each other in order to be the successor of Alexander. As a result of these wars, several kingdoms appeared in the Mediterranean basin. And consequently the ancient world witnessed significant developments such as the struggle of the large kingdoms because of the political and economical interests and the diplomatic and military manoeuvres of the cities, that want to survive in the Hellenistic Era, against the large political and military powers. In this context, this paper tries to discuss the political relations of Side, which is an strategic city due to the its harbour in the Pamphylian region, with the political powers of the era, Kingdoms of Macedonia, Antigonos, Ptolemaios, Seleucid and Pergamon, and its first contacts with Rome. The paper also aims at showing general historical process of Pamphylia and the ancient Side in the Hellenistic period by evaluating the ancient authors, numismatic and archaeological findings and a few published epigraphic documents.

Keywords: Asia Minor, Hellenistic, Pamphylia, Side, economy.

Giriş

Ticaret açısından hareketli bir limana sahip olan Side, eskiçağda Pamphylia bölgesinin önemli kentlerinden birisi olmuştur. Kentle ilgili erken dönemlere ait bilgilerimiz kısıtlı olsa da, Hellenistik dönemden itibaren burada bir canlanma olduğu, Side hakkında yazılan hemen bütün yayınlarda genel olarak belirtilmektedir. Bu durum sadece Side için mi yoksa bölgedeki tüm kentler için mi geçerlidir? Bu yazıda, askeri ve politik karışıklıklara rağmen, Hellenistik dönemde bölge güçleri arasında Doğu Akdeniz’de kendine yer edinmeye çalışan Side’nin, III. Aleksandros işgalinden başlayarak Roma’nın bölgede kendini hissettirmeye başladığı döneme kadar geçen tarihsel sürecine odaklanılmaya çalışılacak ve kentin bu döneme ait kronolojisi daha ayrıntılı hale getirilecektir.¹ Söz konusu merkez, ekonomik anlamda gelişmiş eskiçağ

1 Bosch, Pamphylia Bölgesi’nin kronolojisini şöyle belirtmiştir; “Prehistorik Devirler (MÖ ?-1800): Hititler Devri (MÖ 1800-1200): Lydialılar Devri (MÖ 560-546): Persler Devri (MÖ 546-334): Makedonyalılar Devri (MÖ 334-301): Ptolemaioslar Devri (MÖ 301-218): Seleukoslar Devri (MÖ 218-189): Bergamalılar Devri (MÖ 188-133): Roma Eyaleti Kilikya Devri (MÖ 102-36): Amyntas Devri (MÖ 36-25): Roma İmparatorluk Devri (MÖ 25-MS. 284). Bosch 1957, 14 - vd. Bunun dışında, Brewster’in benzer uygulaması

kentlerinin, büyük güçlerle olan ilişkilere nasıl angaje oldukları ve tarih boyunca savaşların ekonomiyi nasıl canlandırdığı noktasında da güzel bir örnek oluşturmaktadır. Çalışmayı ortaya koyarken, konuya doğrudan yaklaşan; eskiçağ kaynağı², nümizmatik buluntu³ ve arkeolojik eser⁴ ile yayınlanmış epigrafik belge⁵ göz önünde tutulacaktır.

Yukarıda da değinildiği gibi erken dönemleri hakkındaki bilgilerimiz kısıtlı olan kenti Arrianos, MÖ 7. ya da 6. yüzyılın ortalarına doğru, Aeolis bölgesinden gelen Kıymeli göçmenlerin kurduğunu yazmaktadır. Aynı kaynağın devamında, göçmenlerin buraya geldikten sonra dillerini unuttukları ve yeni bir diyalekt kullandıkları belirtilmektedir⁶. Arrianos'un aktardıklarına ve sınırlı sayıda epigrafik belgeye dayanarak, göçmenler gelmeden önce bölgede olası bir yerel halk olduğu düşünülmektedir. Side'de konuşulan yerel dilden geldiği düşünülen ve kentin adıyla özdeşleşen "nar" figürünün uzun bir süre sikkeler üzerinde kullanılması da yine, yerel halkın varlığını destekler niteliktedir⁷

da başka bir örnek olarak gösterilebilir. Brewster 1993, 92. Aynı kronoloji bölge kentlerine uyarlandığında, zaman çizelgesinin tam uyuşmadığı ve listeden çıkarılması ya da listeye eklenmesi gereken ayrıntılar olduğu görülecektir.

- 2 Polybios dışındaki diğer eskiçağ kaynakları, bu yazının zamansal sınırının dışında kalmaktadırlar, yani bu yazıda ele alınan olaylarla çağdaş değildirler. Bu nedenle, söz konusu eskiçağ kaynaklarına ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Zira, diğer bir çok eskiçağ yazarı gibi tarihsel bakış açılarını dönemin egemen güçlerine göre belirlemişlerdir.
- 3 Dönemin kaynakları açısından değerlendirildiğinde sikkelerin daha yapıcı olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik, III. Aleksandros döneminden itibaren kentte sikke basıldığı düşünüldüğünde, dönem olaylarının izlenmesinde önemli kaynak grubunu nümizmatik buluntuların oluşturduğu söylenebilir.
- 4 Aşağıda ayrıntılı göreceğimiz gibi Hellenistik Dönem'in bu sınıfa giren eserleri; kara ve deniz surları, kapılar, agora, evler ve limandır. Şüphesiz ki tapınaklar ve tiyatro ile ilgili erken dönem yapılar mevcuttur. Ancak, Roma döneminde kent yeniden imar edilirken ve var olan yapılar geç dönemde çeşitli mimari yapılar eklenirken olasılıkla Hellenistik Dönem'e tarihlenmiş eserler şimdilik daha sınırlı kalmaktadır. İleride yapılacak çalışmalar bu döneme ait yapılar hakkında şüphesiz ki daha net cümleler kurabilmemizi sağlayacaktır.
- 5 Aslında Side açısından ilk yükseliş döneminin yaşandığı çağ olarak nitelendirilse de Hellenistik Dönem'e ait yazıtların sayıca az olmaları bu anlamda "yükseliş" ile çelişkili bir durum yaratmaktadır. Side ile ilgili yazıtların hemen tamamına yakını derleyerek yayınlamış olan Nolle, bu durumun biraz da Roma döneminde kentin yeniden imar edilmesiyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Zira, Nolle'ye göre yazıtların büyük bir kısmı olasılıkla Roma İmparatorluk Çağ'ında yeniden kullanıldığı için günümüze ulaşamamıştır. İlginçtir ki o döneme tarihli az sayıdaki yazıtın günümüze ulaşmasının nedeni de eserlerin Roma döneminde kullanılmış olmasındandır. Yazıtların çoğunluğu Side'nin dışında ele geçirilmiştir. Bu durum bir ölçüde Nolle'nin "Side'deki yazıtların neden kaybolduğuyla" ilgili görüşünü de desteklemektedir. En erken MÖ 3. yüzyıla tarihlenen yazıtlar özellikle Side dili hakkında sağladığı bilgiler nedeniyle ayrı bir önem arz etmektedirler. Nolle 1993, 55 vd.
- 6 Arr. anab. I. XXVI. 4.
- 7 Nitekim Luwi diline yakın bir dil konuşulduğu düşünülen kentin adı "nar" olarak tercüme

(Lev. 2, 3, 4 ve 6). Bu kısıtlı bilgi paralelinde, 1947 yılında bölgede kazıları başlatan Prof. Dr. Arif Müfit Mansel'den itibaren hemen hemen bütün araştırmacılar, Anadolu kronolojisine paralel olarak Side'nin de sırasıyla; Hitit, Lidya ve Pers egemenliğine, ardından da Hellenistik sürece girdiğini yazmaktadırlar. Devamında da bilindiği gibi bölgenin egemeni Roma olmuştur⁸.

III. Aleksandros Dönemi - Side'nin Politik Manevraları

Side'nin Hellenistik dönemdeki süreç içerisinde doğrudan yerini alması III. Aleksandros'un Pamphylia bölgesine girmesiyle başlamıştır⁹. Arrianos'un aktarmasına göre Side ile bölgesel rekabette olan Aspendos kentinden bir elçi grubu, Phaselis'ten Perge'ye kıyıdan ilerlemekte olan III. Aleksandros ile buluşmuşlar ve kentlerinin ona teslim olacağını bildirmişlerdir¹⁰. Bunun üzerine III. Aleksandros'un, Side üzerine yürüdüğü bilinmektedir. Kent, hiç bir direnç göstermeden kapılarını III. Aleksandros'a açmıştır. Mansel bunun nedenini, kentin henüz o dönemlerde tahkim edilmemiş olmasına bağlamaktadır¹¹. Komşu kentlere nazaran vatandaşlarının çoğunluğu yabancılardan oluşan Side'de bir garnizon bırakan III. Aleksandros, ordusuyla birlikte Sillyon üzerine yürümek için hazırlıklar yaparken, Aspendos halkının kendisiyle yaptığı şartlara bağlı kalmadığı haberini alınca bu manevradan vazgeçip Aspendos'a yönelmiş ve Aspendos açısından daha ağır şartlar taşıyan yeni bir anlaşma yapılmıştır¹². Bu durum, aslında Side'nin Hellenistik dönemde bildiğimiz bölgesel ilk politik manevrasıdır. Büyük olasılıkla bir liman kenti olması nedeniyle, komşu kentlere göre daha heterojen bir toplumsal yapıya sahip olduğu anlaşılan Side, III. Aleksandros'un ordusunu, Aspendos üzerine yönlendirmede etkili olmuş olmalıdır. Zaten Arrianos, aynı kısımda

edilmektedir. Söz konusu nar figürü, hemen hemen MÖ V. yüzyıldan başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar sikkeler üzerinde kendini göstermektedir. Mansel 1978, 6; Bean 1999, 64; Bosch 1957, 17; Atlan 1967, 2; Nolle 1993, 38.

8 Magie 1950, 261; Nolle 1993, 42; Jones, Side'nin MÖ V. yüzyılın başlarından itibaren, bir Grek kolonisi olduğunu göstermek istercesine kendi gümüş sikkelerini bastığını yazmaktadır. Ancak yukarıda da değinildiği gibi burada elde edilen sınırlı sayıdaki yazıt, bölgede yerel bir dilin konuşulduğunu gösterdiği için bu durum tartışmalıdır. Jones 1998, 124-125.

9 Curt. III. I. 1; Arr. anab. I. XXIV. 3.

10 Arr. anab. I. XXVI. 2-3.

11 Mansel 1978, 8.

12 Arr. anab. I, XXVI, 3-4; Side'de ilk kazı çalışmalarına katılan Bosch da, böylesi bir savaşın izlerine dair arkeolojik anlamda herhangi bir kanıt ele geçirilmediğini yazmaktadır. Bosch 1957, 21.

III. Aleksandros'un ordusuyla Side arasında bir savaş olduğu hakkında her hangi bir bilgi de vermemektedir. Başka bir deyişle III. Aleksandros, Aspendos ile Side arasındaki çekişmede desteğini sanki Side'den yana kullanmış gibidir. Bunda da Side'nin bir liman kenti ve askerlerin toplanma merkezi oluşu etkili olmuştur. Üstelik, hemen aşağıda göreceğimiz gibi önemli darphanelerden birisini Side'de kurması bu düşünceyi, yani Side'ye öncelik verdiğini açıkça ortaya koymaktadır¹³.

III. Aleksandros'un bölgeye gelmesinin ardından, MÖ 326-323 gibi kısa bir sürede, Side kentinin kralın darphanelerinden birisi yapılması ve kentte kral adına altın stater ve gümüş tetradrahmi basılması, Side'nin bölgedeki ağırlığını göstermektedir. Bu ayrıcalığın elde edilmesinde kentin canlı ticaret yaşamına sahip olan limanı ve Pers seferi sonrası görevleri biten askerlerin ücretlerinin ödenmesi etkin olmuş olmalıdır. MÖ 326/5-MÖ 319/8 tarihleri arasında Side'de basılmış yaklaşık kırk beş tetradrahmi ön yüzü kalıbı ele geçirilmiştir. Ayrıca bölgenin ekonomik yapısına zarar vermeyi düşünmediği için olsa gerek, Pers para sistemini birden bire tasfiye etmeyen III. Aleksandros, bu sistemdeki tetrobol ve obollerin de bir süre daha basılmasına izin vermiştir¹⁴. Morkholm, Hellenistik dönemde kent sikkeleriyle beraber darp merkezlerinin yerlerinin teşhisinin kolaylaştığını belirtirken, Rhodos'un kullandığı gül gibi, Side'nin nar figürünün yöresel simgeler olarak bu dönemde de belirleyici olduğunu yazmaktadır¹⁵ (Lev.1, 2, 3 ve 4).

III. Aleksandros öldükten sonra ya da üvey kardeşi III. Philippos Arrkhidaios (MÖ 323-317) iktidarının ilk yıllarında Küçük Asia'da sikke basımında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yakın Doğu'daki ve Kıbrıs'taki bazı darphaneler kapanırken Side'nin yeni kral adına bir süre daha sikke bastığı, ancak buranın da geçici olarak, olasılıkla MÖ 319/8 gibi, bu işlemi durdurduğu düşünülmektedir. Bundan sonra bir dönem hem yeni kral hem de III. Aleksandros için sikkeler basılmıştır.

13 Nolle 1993, 57.

14 Atlan 1967, 38; Nolle 1993, 57. Howgego, kısmen işgallerden korunaklı olduğu ve kısmen de imparatorluğun ilgisinden dolayı Side'nin, Roma döneminde de sikke basma işleminde önemini koruduğunu belirtmektedir. Özellikle 3. yüzyılda imparatorluk birliklerinin kargahının burada olması Hellenistik dönemdekine benzer şekilde Side'yi ön plana çıkarmıştır. Howgego 1995, 139.

15 Morkholm 2000, 34; MÖ 326/5'de doğuda iki önemli merkez sikke darp etmeye başlamıştır. Bunlardan birisi Mısır'da Aleksandria iken diğer merkez Küçük Asia'nın güneyindeki iki merkezden birisi olmuştur. Morkholm'a göre olası merkezlerden birisi Lykia'da Phaselis diğeri de Pamphylia'da Side'ydi. Ancak Side limanının daha aktif oluşu, merkezler arasında burayı bir adım öne çıkarmıştır. Morkholm 2000, 57.

Ancak Morkholm'un da yazdığı gibi söz konusu sikkelerin III. Aleksandros adına mı yoksa onun ardıllarına mı ait olduklarını belirlemek çok kolay değildir. Başka bir deyişle sikkeler, kent in bu dönemindeki süreci tam olarak anlamamıza yardımcı olamamaktadırlar¹⁶ (Lev. 5).

Antigonos Krallığı'nın "Bölgesel Egemenliği"

III. Aleksandros'tan sonra Pamphylia'da baskın olan siyasal güç Antigonos Krallığı'dır. Hanedanlığın ilk kralı Antigonos Monophthalmos (MÖ 320-301), iktidara geldikten sonra diğer iki varis ile mücadele etmiştir. Bunlardan birisi III. Aleksandros'un üvey kardeşi III. Philippos Arrkhidaios (MÖ 323-317), diğeri III. Aleksandros'un, eşi Roksane'dan doğan çocuğı IV. Aleksandros'tur. (MÖ 323-310) III. Philippos Arrkhidaios'un psikolojik rahatsızlığı ve IV. Aleksandros'un çocuk yaşta oluşu Antigonos Monophthalmos'un lehineymiş gibi gözükse de gelecek yirmi yıl içerisinde III. Aleksandros'un generalleri arasında gerçekleşecek savaşlar, Antigonos Hanedanlığı adına durumu çok kolay kılmamıştır. Bölge açısından bakıldığında Antigonos yönetiminin ilk yirmi yılı boyunca Pamphylia'daki gelişmeler hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak Pamphylia ve Lykia bölgelerinin, Büyük Phrygia adı altında Antigonos Hanedanlığı'na bırakıldığı düşünülmektedir¹⁷. MÖ 301 yılındaki Ipsos Savaşı'na kadar devam eden süreçte Pamphylia bölgesi askerlerin toplandığı merkez olmaya devam etmiştir¹⁸. Limanları aracılığıyla Küçük Asya'nın iç bölgelerine asker sevkiyatının rahat yapılabildiğı bölge, bu sayede MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinde yavaş yavaş şekil kazanmağa başlayan Hellenistik krallıkların ele geçirmek için mücadele ettikleri alanlardan birisi haline gelmiştir. Ancak Antigonos Krallığı'nın Side'yi ele geçirdiğine dair doğrudan herhangi bir bilğimiz yoktur. Belki limanı düşünüldüğünde Side'nin bu dönemde stratejik önemini koruduğı ve Antigonos'un kentle bu anlamda ilgilenmiş olabileceğı bir olasılık dahilinde belirtilebilir.

16 Morkholm 2000, 60.

17 Diodoros, başkumandanlık yetkisini aldıktan ve liderlerle bir toplantı düzenledikten sonra Perdikkas'ın, III. Aleksandros imparatorluğunun topraklarını krallar arasında paylaştırırken Antigonos'a, Büyük Phrygia olarak adlandırılan Pamphylia ve Likya'yı verdiğini belirtmektedir. Ancak bunun nedenini açıklamamaktadır. Diod. XVIII.3.1; Jones, Pamphylia adını vermeden, "Büyük Phrygia"nın Antigonos'a bırakıldığını belirtmektedir. Jones 1998, 41. Grainger da, Diodoros'a dayanarak bu bölgelerin birleştirildiğini ve bunun "Büyük Phrygia" olarak adlandırıldığını yazmaktadır. Grainger 2009, 77.

18 Diod. XIX, 29, 3; Mansel 1978, 8; Nolle 1993, 58; Will 2006, 40 - vd;

Ptolemaios Krallığı Dönemi ve Side'nin İttifak Süreci

Antigonos hanedanlığından sonra, Pamphylia üzerindeki mücadele Ptolemaios Krallığı ile Seleukos Krallığı arasında geçmiştir. MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru başlayan, önceki döneme göre daha fazla bilgi sahibi olduğumuz ve MÖ 3. yüzyıla damgasını vuran süreçte, bölgede egemen olan ilk taraf Ptolemaios Krallığı olmuştur. Krallığın bölgeyle ilgilenmesinin nedenleri arasında; Kıbrıs üzerinden Küçük Asia ile yapacakları karşılıklı ticarete bölgenin stratejik konumu ve krallığın asker ihtiyacını karşılama planları gösterilebilir¹⁹. Bu anlamda dönemin büyük güçleri bölgede egemenliklerini kurmak isterlerken, kentler de çıkarları doğrultusunda bu krallıklarla ittifaklar gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. Nitekim aralarındaki rekabeti bir önceki yüzyıldan beri sürdüren Side ile Aspendos, sağlam bir müttefik bulamadıkları sürece hem Hellenistik dönemin askeri karmaşasında ayakta kalamayacaklarının hem de bölgesel olarak diğerinin üzerinde egemenlik kuramayacağına farkına vararak, bu dönemde büyük güçlerle yakınlaşma siyaseti izlemişlerdir. Sonuçta Aspendos, Ptolemaios Krallığı'na desteğini belirtirken Side de Seleukos Krallığı ile bir ittifak gerçekleştirmiştir²⁰.

I. Ptolemaios Soter (MÖ 305-282), Korakesion ve Phaselis'i ele geçirirken, I. Seleukos Nikator (MÖ 311-281) ise, Side ile arasındaki ittifaktan da destek bularak, MÖ 294 yılından sonra, *Seleukeia* adıyla bilinen ve daha çok bir çeşit "karakol" özelliği olan merkezi kurdu muştur. *Seleukeia* hiç şüphesiz Ptolemaios askerlerinin Korakesion'daki üslenmelerine karşılık bir önlem olarak düşünülmüştür. Side açısından da Ptolemaios Krallığı'ndan gelebilecek olası bir saldırıya karşı ön koruma sağlamış ve düşman Aspendos'a karşı önemli bir göz dağı olmuştur. Kısacası Seleukos - Side ittifakı, Ptolemaios askerlerinin Aspendos'ta konuşlanmalarına karşı askeri ve politik bir yanıtıdır²¹ (Lev. 7).

Bu önlemlere rağmen, MÖ 282-MÖ 272 yılları arasında II. Ptolemaios Philadelphos (MÖ 282-246), doğu ve batı uzantısında kıyıdaki kontrolü ele geçirmeyi başarmış ve bölgedeki denetimini sağlamlaştı-

19 Grainger 2009, 86; Bosch, bu durumu biraz daha genele yayarak, Doğu Akdeniz'e egemen olmak için Fenike, Kıbrıs ve Pamphylia'nın ele geçirilmesi gerektiğini, zira Perslerin egemenliklerini bu sayede kurduklarını ve III. Aleksandros'un buraları ele geçirdikten sonra da kaybettiklerini belirtmektedir. Bosch 1957, 3.

20 Nolle 1993, 58; Levick 2004, 261.

21 Nolle 1993, 60; Grainger 2009, 81.

mak için Mısır'dan gelen vali denetiminde Pamphylia'ya bir yönetici (*pamphyliarkhes*) bırakmıştır. II. Ptolemaios'un Pamphylia'nın bütün kentlerini kontrol edemese de, en azından Aspendos ile ittifak oluşturduğu ya da önceki ittifakı sürdürdüğü bilinmektedir. Side'de ele geçirilmiş MÖ 3. yüzyıl başlarına tarihli bir yazıt; Aspendos kentinin Ptolemaios'un ordusu tarafından bir düşmana karşı korunduğunu belirtmektedir. Üstelik yazıtta Sideli gençlerin adı belirtilmemiş düşmana karşı başarılı bir savaş verdikleri yazmaktadır. Kentin yazıtları üzerine çalışan hem Bean hem de Nolle, burada Side ile Aspendos arasındaki rekabetin anlatıldığını, Ptolemaios'un ordusunun Side ile mücadele ettiğini öne sürmektedirler²² ki şimdilik en olası durum bu gözükmektedir. Ardından gelen III. Ptolemaios Euergetes (MÖ 246-222) dönemine tarihli başka bir yazıt, bu kralın Pamphylia'ya askeri bir sefer yaptığını ve bunun da kısa süreli bir fetih ile sonuçlandığını göstermektedir²³. Aynı dönemlerde Seleukos Krallığı da, Pamphylia'dan başlayarak kuzeye doğru kıyı boyundaki kentlere, güçlü kaleler ve limanlara sahip olan Küçük Asia'nın küçük krallıklarına egemen olmak için askeri müdahalelere başlamıştır²⁴. Bu dönemde Side, Seleukos Krallığı'nın yanında yer almaya devam etmiş ve krallığın desteğini almayı sürdürmüştür. Nihayetinde IV. Ptolemaios Philopator (MÖ 222-205), tahta geçmeden önce Pamphylia büyük ölçüde Seleukos Krallığı'nın denetimine geçmiştir²⁵. Kısacası, Ptolemaios Krallığı, Pamphylia bölgesinin belirli alanlarını ele geçirdiyse de, Side'de egemenlik sağlayamamıştır.

Seleukos Krallığı Dönemi - Side'nin Büyük Müttefiki

III. Antiokhos'un MÖ 223 yılında Seleukos Kralı olmasının ardından bölgede yine hızlı bir askeri hareketlilik başlamıştır. Yeni kralın gerçekleştirdiği ilk politikalarından birisi Küçük Asia'daki kontrolü

22 Yazıt şöyledir; “*Bunlar, Aspendos'ta düşmana karşı şanlı bir şekilde dövüşerek parlak gençliklerinde can verdiler. O zaman Side kenti, ünlü atalarının cesaretine yakışır pek çok başarılar sağladı.*” Lanckoronski 1890, 185; Bean 1965, no: 82; Nolle 1993, 58 - vd ve no: 227.

23 OGIS no: 54. Yazıtın ilgili kısmı şöyledir; “... *Fırat'ın kıyısı, Kilikya ve Pamphylia ve Iyonya ve (Çanakkale) Boğazların ve Trakya'daki bütün toprakların ve bu topraklardaki bütün güçlerin efendisi ve Hint fillerinin sahibi olduktan sonra ve çeşitli bölgelerdeki prensleri boyunduruk altına aldıktan sonra...*”; Kentte 2011 yılında yapılan çalışmalarda Ptolemaios Krallığı'na ait bir adet sikke ele geçirilmiştir. Bkz. Alanyalı 2012, 210. Ancak bu krallığın politik egemenliği konusunda şimdilik yeterli bir bilgi yoktur.

24 Polyb., V.34, 7.

25 Nolle 1993, 59; Levick 2004, 261.

ele geçirmek üzere amcası Akhaios'u bölgeye göndermek olmuştur²⁶. Akhaios görevini başarıyla yerine getirirse de, bir süre sonra yeğeni- ne (ve kralına) sadakatinden ayrılmıştır. Gerçekleştirdiği politikalara dayanarak bölgedeki güçler dengesini iyi bildiğini tahmin ettiğimiz Akhaios, yeğenin baş düşmanı olan Ptolemaios Krallığı ile yakın ilişkiler geliştirmiş²⁷ ve bunun sonucunda MÖ 218'de Pamphylia ve Psidia bölgesindeki kimi merkezleri ele geçirmiştir²⁸. İlginçtir ki Akhaios'un ordusuyla birlikte bu bölgelere girmesine rastlayan tarih- lerde, yani yaklaşık MÖ 221/220 yılında bölgenin altı kenti (Perge, Phaselis, Sillyon, Selge, Aspendos, Magydos) kendi aralarında itti- fak yaparak adeta Akhaios'un yanında duracaklarını göstermişlerdir. Akhaios'un krallığının ömrü beş ya da altı yıl gibi kısa bir süreyi kap- sarken, Side bu ittifaka dahil olmamıştır²⁹. Polybios, hiç bir şekilde bu konu hakkında doğrudan bilgi vermese de, bunun ana nedenlerinde birisi olasılıkla Side'nin bölgede birden fazla mücadeleyle karşı karşı- ya kalmasından kaynaklanmaktadır. Zira aynı dönemlerde kuzeydeki Etenna halkı ile iki ya da üç kez, Aspendos ile en az bir kere savaşmış ve bunun sonucunda kentler ortak sınırlarındaki savunma hatlarını güçlendirmek zorunda kalmışlardır³⁰.

Dönemin şartları gereği aslında büyük bir gücün yanında yer al- maya çalışan Side, Akhaios'a destek vermeyerek, III. Antiokhos'a olan bağlılığını da açıkça ortaya koymuştur. Side ve Aspendos kentleri ara- sında geçmişten gelen bölgesel rekabetten dolayı, Aspendos'un Akha- ios ile ittifak oluşturması karşısında Side'nin, rakibinin olduğu birlikte yer almaması olağan karşılanmalıdır³¹. Akhaios, bölgenin en önemli limanına sahip Side'yi ele geçirmeye çalışmışsa da, kentin bu dönemde *posthumus* olarak bastırmış olduğu Aleksandros tetradrahmi'sinden yola

26 Polyb., V.40.6.

27 Polyb., V.42.7.

28 Polyb., V.72.1 - 10: V.77.1.

29 Polyb., V.72.10: V.73.3.

30 Akhaios, Selgelilerin kuşatmasını kaldırmak üzere Pednelissos halkının yardım isteğini geri çevirmeyip, komutanlarından Garsyeris'i ordusuyla beraber MÖ 218 yılında bölgeye göndermiştir. Aslında amaç Selge tarafından kontrol edilen Torosların dar boğazlarını kontrol altına almak ve Pamphylia'daki egemenliği pekiştirmektir. Polybios'un aktarması- na göre, diğer kentlerden destek bulmak ve kuşatmayı kaldırmak isteyen Garsyeris, bölge kentlerinden Perge'ye varmış, kent hiç bir direniş göstermeden seferdeki merkez kuvvet- lerini Garsyeris'in emrine vermiştir. Side'nin o dönemki düşmanları Aspendos ve Etenna halkı da, Garsyeris'e destek veren kentler arasındadır. Polyb., V.72.10 - 73.3: Nolle 1993, 60; Bosch 1957, 27.

31 Polyb. V.73.4.

çıkarak Atlan, Akhaios'un Side'yi ele geçiremediğini ve bölgede uzun süreli bir egemenlik kuramadığını belirtmektedir³².

MÖ 211 yılında Akhaios tehlikesini bertaraf ettikten sonra³³ III. Antiokhos, Side de dahil bütün Pamphylia kentleri üzerinde egemenliğini kurmuştur. Krallığına karşı sorun çıkarması olası kimi kentlere askeri birlikler bırakırken, bağımsız kalarak kendisine bağlılığını açıkça ortaya koyan Side, bu sadakatinin karşılığında III. Antiokhos'un ayrıcalıklarından yararlanmış ve MÖ 205'ten hemen sonra gümüş tetradrahmi darp etmeye başlamıştır. Ön yüzünde Korinth tarzı başlığıyla Athena, arka tarafında ise yanında duran nar figürü ile sola doğru adım atmış, sağa doğru bir çelenk uzatmış Nike figürünün olduğu gümüş tetradrahmi bu sürecin sonucudur. Sikkelerin üzerindeki figürlerin etkileyici stilleri ve iyi baskı teknikleri Nolle'ye göre bir yandan Side'nin baskı tarzını, bir yandan da bu dönemde ulaştıkları başarıyı göstermektedir³⁴ (Lev. 6). Büyük olasılıkla Side'deki askerlerin maaşlarını ödeme işlemi ve savaş gereksinimlerini karşılamada kullanılan sikkeler, Seleukos Krallığı içerisinde yaygın biçimde tedavülde olmuşlardır. Mansel ve Bean, bu durumu kentin "bağımsız" kalışı olarak yorumlasalar da³⁵ Nolle ve Ma, Side'nin bu dönemde bağımsız olarak nitelendirilemeyeceğini ifade etmektedirler³⁶.

Side kentinin Seleukos hanedanı ile olan yakın ilişkilerini somutlaştıran diğer bir dayanak da, olasılıkla bölgedeki askeri ittifakın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bir anlamda Side halkının Seleukos Kralı'na

32 Atlan 1967, xii. Ayrıca bk. Bosch 1957, 27.

33 Polyb. VIII.15-21.

34 Nolle 1993, 60.

35 Mansel 1978, 9; Bean 1999, 10.

36 Nolle 1993, 61; Ma'ya göre buradaki "özgürlük" aslında kral tarafından kentlere bahşedilen bir durumdur ve tartışmalıdır. Hellenistik dönemde tam olarak "özgür" bir kent yoktur, ya da olsa bile aslında kent yine de krallığa bağlıdır. Böyle örnekler vardır. Örneğin II. Seleukos, Delphoi Fermanı'ndan anlaşıldığı kadarıyla Smryna'ya özgürlük verirken, kenti vergiden muaf tutmuştur. Ancak aynı fermanla "bağımsızlığın ve demokrasinin koruyucusu" olarak kralın belirtilmesi durumu biraz karmaşık kılmaktadır. Metinlerde kullanılan; "autonomia", "demokratia", ve "eleuteria" nitelermeleri duruma göre değişiklikler göstermekte ve kentlerin durumları hakkında farklı yorumların yapılmasına neden olmaktadır. Kentler bu özellikler altında kendi yöneticilerine ve meclislerine sahip olsalar da, her halükarda krala karşı sorumlu tutulmuşlardır. Bazısı yukarıda değinildiği gibi vergiden muaf tutulurken, bazıları herhangi bir askeri birliğin yerleştirilmediği (bir anlamda doğrudan işgal edilmediği) merkezler olmuşlardır. Bu tür uygulamalar içerisinde Side gibi kimi kentlere de sikke basma ayrıcalığı tanınmıştır. Bkz. Ma 2002, 161 - vd. Bu ayrıcalığın kenti "bağımsız" ya da "özgür" olarak niteleyip niteleyemeyeceği araştırmacıların yorumlarına göre değişmektedir.

sadakatının somut işareti olan *Zeus Nikator* kültüdür. Kültün kentteki varlığını gösteren yazıt Side'nin dış surları dışında ele geçirilmiş, ve harf karakterlerinden dolayı MÖ 2. yüzyıla tarihlenmiştir.³⁷ Kültün Side'de var olmasında şüphesiz ki Seleukos Krallığı'nın bölge politikaları etkili olmuştur. Zira, MÖ 193'de III. Antiokhos, Pisidia bölgesine bir sefer gerçekleştirdiğinde, muhtemelen, kuzeydeki düşmanları Etenna halkına karşı Side'ye destek vermiştir. Mansel, 1965 yılında Hellenistik duvarın güneydoğu köşesine oldukça yakın bir yerde, ikinci kapının üzerindeki terasta ele geçirdiği bir dizi silah kabartmasının bu dönemle ilgili olduğunu düşünmektedir. Özellikle 2012 yılından itibaren yapılan çalışmalarla büyük bir kısmı kumlar altından çıkarılan kapının (Lev. 8, 9 ve 10) üzerindeki terasta, kentteki ilk kazılar sırasında ele geçirilen silah kabartmaları aslında doğrudan bir zafer kazanıldığına dair işaret sunmasalar da Mansel, frizin Side'yi istila etmeye kalkışanlara karşı yapıldığını öne sürmekte ve bu nedenle duvarları MÖ 2. yüzyıla tarihlemektedir³⁸. Bir friz oluşturan kabartmalar, şu anda Side Müzesi'nin içerisinde sergilenmektedir. Betimlenen silahlar arasında; kılıç, miğfer ve göğüs zırhları yer almaktadır. Kabartmaların kent kapısı üzerine yerleştirilmesi, düşmandan alınan ganimetle ilişkin düşünülse de, eskiçağ yazarları böyle bir saldırıdan söz etmemektedirler. Bildiğimiz kadarıyla karada Side'nin yaptığı tek savaş, yukarıda da değinildiği gibi III. Antiokhos ile yapılan ittifak sonucu MÖ 193 yılında Etenna halkına karşı gerçekleştirilmiştir.³⁹ Bu nedenle söz konusu silah kabartmaları, ya Etenna halkına karşı kazanılan bir zaferin anısına, ya Seleukos ile var olan daimi dostluğa, ya da daha geç dönemdeki bir olay adına, örneğin Side'yi kuşatmaya kalkan Pergamon ordusuna karşı kazanılmış bir zaferi anmaya yönelik de olabilir⁴⁰ (Lev. 11).

Side'nin, Küçük Asia'nın iç bölgeleriyle ticari ilişkileri düşünüldüğünde Etenna gibi kuzeydeki halkların oluşturduğu tehdidin kaldırılması noktasında Seleukos Krallığı'nın kente desteği kaçınılmaz olmuştur. Üstelik, III. Antiokhos'un, Roma ve müttefikleriyle yaptığı mücadelelerde, Rhodos'un Karia'ya giden deniz yolunu kapatmasından

37 Bean 1965, no: 100. Yazıt şöyledir; "Hayat boyu büyük tanrıların rahibi olan ... oğlu Paion oğlu Stesion ve ... oğlu Lagos oğlu Darkylos ve oğlu Artemon oğlu Paion, halk medisinin emri uyarınca Zeus Nikator'un rahibi oğlu Darkyles oğlu Kidraması, Pankretas oğlu Dioskurides yaptı".

38 Mansel 1978, 54 - vd.

39 Liv. XXXV; 13, 5.

40 Bosch 1957, 4; Mansel 1978, 54 - vd; Bean 1999, 70.

sonra, Küçük Asia'daki kara yollarının kontrolünü ele geçirmesi daha öncelikli hale gelmiştir.⁴¹ Dolayısıyla ortaya çıkan ittifakın önemli sonuçlarından birisi, MÖ 2. yüzyıl başlarında Side'nin, Seleukos donanması ile Rhodos donanması arasında gerçekleşen deniz savaşına dahil olmasıdır. Bilindiği gibi MÖ 192 yılında Yunanistan'a geçen III. Antiokhos, bir yıl sonra burada Romalılara yenilince Ege Denizi'ndeki egemenliğini kaybetmiştir. Bu tarihten sonra da egemenlik Roma'nın müttefikleri olan Pergamon ve Rhodos donanmalarına geçmiştir. Akdeniz'e yeniden egemen olmak isteyen III. Antiokhos, Pergamon - Rhodos ittifakına savaş ilan etmiştir. MÖ 190 yılında gerçekleşen deniz savaşında, Seleukos gemilerinin başında, III. Antiokhos'un hizmetine giren ve Roma'nın düşmanı Kartacalı komutan Hannibal bulunmuştur. Hannibal'ın, Kartaca'dan kaçtıktan sonra III. Antiokhos'un yanına sığındığı bilinmektedir. Seleukos kralı, bu deniz savaşının öncesinde Hannibal'den Phoenike (Fenike) sahillerindeki kentlere gidip bir donanma oluşturmasını istemiştir. Romalılar adına savaşan ve Seleukos donanmasının Ege Denizi'ne girmesini engelleme görevini üstlenmiş Rhodos donanmasının başında ise Eudamos adında bir amiral görev yapmıştır. Sidonlular ve Tyros halkı Seleukos filosunun sağ kanadını oluştururlarken, Sideliler ve Arades'ler sol kanatta yer almışlardır⁴².

Genel açıdan savaşın gidişatına bakıldığında Rhodos donanmasının, Pamphylia Körfezi'ne doğru yola çıkarak olası bir Seleukos donanmasının ilerlemesini durdurabilmek için Phaselis'te demirlediği anlaşılmaktadır. Zira, bu sayede hem Pamphylia körfezini kontrol edebilme hem de doğudan yaklaşan gemileri uzaktayken görebilme şansını yakalamışlardır. Ancak uzun süre karadan uzak kalan mürettebat arasında aşırı kirlilikten dolayı hastalıklar ortaya çıkmaya başlayınca

41 Nolle 1993, 62. Aşağı yukarı bu dönem Roma'nın Küçük Asia'ya geçiş yaptığı süreci de içermektedir. Hiç şüphesiz ki sonradan Akdeniz'e tamamen egemen olacak bu büyük gücün Küçük Asia'ya geçmesindeki temel nedenlerden birisi MÖ 2. yüzyıl başlarında, III. Antiokhos'un topraklarını genişletme faaliyetidir. Zira kral, Akhaios ayaklanmasını başarıyla bastırdıktan sonra doğuya ilerlemiştir. Ptolemaios Krallığı ile savaşıp, bu krallıktan toprak elde edince gözünü krallığın Küçük Asia'daki topraklarına dikmiş ve süreçte Küçük Asia'nın güney sahillerine yönelmiştir. Ancak Rhodos, Samos ve Phokaia deniz savaşlarında yenilince Roma'ya elçi göndermiştir. Seleukos Krallığı'nın Roma ile ilk anlaşmazlıkları ve Roma'nın Küçük Asia'ya ilk müdahalesi de bu sırada olmuştur (MÖ 197/6). Bu durum, Küçük Asia tarihinde yeni bir sürecin başlamasının nedeni olmuş ve Roma Cumhuriyeti, ordularını bölgeye yollamıştır. III. Antiokhos'un krallığını genişletmesi konusunda bkz. Ma 2002, 82 - vd; Roma'nın Küçük Asia'daki olaylara karışması konusunda bkz. Ma 2002, 94 - vd.

42 Liv. XXXV; 48.3.

Eudamos, donanmasını hareket ettirmek zorunda kalmıştır. Biraz daha ilerleyip Eurymedon Nehri'nin (Köprüçay) ağzında konaklayan amiral, Aspendos halkından, nehrin birkaç kilometre yukarısındaki Hannibal'in ordusuyla birlikte Side'ye yaklaştığını öğrenmiştir. Başka bir deyişle Aspendos yine Side'nin karşısındadır. Bundan sonrasını Livius şöyle aktarmaya devam eder: "...*Seleukos kralının donanmasının ilerleyişi, kuzeybatıdan esen Etesios rüzgarları nedeniyle oldukça yavaş seyretmiştir. Rhodos donanması; otuz iki quadriremes ve dört tane triremesten oluşmaktaydı. Kralın donanması ise otuz yedi büyük gemi içermekteydi. Aralarında üç hepteres, dört hexeres, on tane de triremes vardı. Düşmanın çok yakın olduğunu gözetleme kulesinden gördüler. Ertesi gün iki donanma, hava aydınlanır aydınlanmaz savaşacakmış gibi limandan ayrıldılar. Rhodoslular, Side'den denize doğru olan çıkıntıyı geçtikten sonra düşman tarafını gördüler. Onlar da (düşmanı) gördüler. Kralın donanmasının açık denize doğru genişleyen tarafı Hannibal'in komutasındayken, sağ taraf asillerden biri olan Apollonius'un komutasındaydı ve gemilerini bir çizgi halinde sıralamışlardı. Rhodoslular, Eudamus'un gemisinin liderliğinde uzun bir sıra haline gelmişlerdi ve Khariklitas geriye yakın dururken, Pamphilidas da merkezi kontrol ediyordu. Eudamus, sıra halindeki düşmanı gördü ve saldırı için hazırды. Derin sulara yelken açtı ve diğer gemilere düzenlerini bozmadan, bir sıra halinde kendisini izlemeleri işaretini verdi. Başlangıçta biraz karışıklık olsa da Eudamos, bütün gemilerin karaya doğru bir sıra halinde dizilmeleri için yeterli uzaklığa açıldı. Bu acelesi nedeniyle Hannibal ile karşılaştığında sadece beş gemisi yanındaydı. Diğer gemiler onu takip etmeseler de, emredildiği gibi düzenlerini bozmadılar...*"⁴³.

Savaş öncesinde Hannibal komutasındaki Seleukos filosunun Side'de toplanması bir rastlantı olarak düşünülmemelidir. Zira Side, yapılan ittifaktan sonra Seleukosların batıdaki en uzak istinat noktası olmuştur. Hannibal'in stratejik ustalıklarına rağmen, iyi gemilere ve büyük bir tecrübeye sahip Rhodoslular savaşı kazanmışlardır. Bazı gemileri batırılmış, bazıları ise büyük hasar görmüş olan Seleukos donanması, Hannibal'in emriyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber krallık donanmasının tümüyle yok edildiği söylenemez. Fakat bu donanmaya artık batı yolları kapanmış, bu suretle Rhodoslular görevlerini yerine getirmişlerdir. Bundan sonra Seleukos filosunun geri kalan kısmı doğuya çekilirken, Side kendi kaderine terk edilmiştir. Çok büyük olasılıkla Sideliler, kentlerinin ve Seleukos Krallığı'nın içinde

43 Liv. XXXVII; 23.4-11.

bulunduğu durumunu değerlendirerek taraf değiştirmişler ve daha sonra yapılmış Myonessos (Seferihisar) deniz savaşında Romalılara yardım etmişlerdir. Zira, MÖ 190'dan kısa bir süre sonra, Roma'nın sadık müttefiki Rhodos ile Seleukos Krallığı'nın eski müttefiki Side'nin filolarının ortak hareket ettiği bilinmektedir. Bu sefer sırasında Sideliler, “*paronen*” denilen savaş gemileri kullanmışlardır⁴⁴.

Roma Egemenliğinin Erken Dönemleri - Yeni Düzen, Pergamon Krallığı ve Side'nin Yükselişi

Aynı yıl içerisinde Seleukos Krallığı'na karadan ağır bir darbe de Roma tarafından vurulmuştur. MÖ 190'da Magnesia (Manisa) Savaşında Romalılar, Seleukos'un ordularını yenerek Torosların kuzeyindeki toprakları ele geçirmişlerdir. Bu savaşta Pamphylia bölgesi kentleri Roma'ya karşı Antiokhos'un yanında yer almıştır. Hatta savaş sonrasında bölge bir süre daha onun egemenliği altında kalmıştır. Zira, MÖ 188 yılında Seleukos ordularının bir kısmının hala Perge'de olduğu bilinmektedir. Ancak kralın MÖ 187 yılındaki ölümünden sonra işler tamamen Roma'nın lehinde gelişmiştir⁴⁵. Side bu dönemde taraf değiştirmiş ve hemen yukarıda değinildiği gibi Roma ile müttefiklerinin yanına geçmiştir. Side'nin Roma ile başlayan dostluğunun en somut göstergesi hiç şüphesiz ki olasılıkla bu yıllarda kentte ortaya çıkan “*Dea Roma*” kültüdür. Kültün rahipliğini, muhtemelen yüksek bir memur ve aynı zamanda şehrin isim babası bir *demiourgos*'un yerine getirdiği düşünülmektedir⁴⁶.

Araştırmacılar arasındaki genel kabul edilen görüş, Roma'nın Küçük Asia'nın işlerine karışmaya başladığı dönemlerde burada tam olarak bir kontrol sağlama niyetinin olmadığı yönündedir. Bunun için de en temel neden Roma açısından henüz Kartaca tehlikesinin kesin olarak çözülememesidir. Başka bir deyişle Roma yeni bir cephe açma girişiminde bulunmamıştır. Örneğin Bean, “...Romalılar'ın Ege'nin karşı kıyısına birliklerini isteksizce gönderdiklerini...” yazmaktadır⁴⁷. Nitekim Romalılar, Magnesia Savaşından sonra Küçük Asia'daki topraklarını kendileri almak yerine, kazandıklarının önemli bir bölümünü Pergamon kralı II. Eumenes Soter'e (MÖ 197 - 159) bırakmışlar ve Pergamon Krallığı ile

44 Liv. XXXVII; 24; “*paronen*” *Sui. Lex.* 1854, 831; Mansel 1978, 9; Nolle 1993, 63.

45 Bean 1999, 10 - vd.

46 Nolle 1993, 63 - vd.

47 Bean 1999, 11.

müttefik olmuşlardır. Olasılıkla bu ittifakın en temel nedeni bölgede tehlike yaratan Galatlardır. Roma, Antiokhos'a destek veren halkları cezalandırmak üzere aynı dönemde, general Manlius Vulso komutasında bölgeye bir ordu da göndermiştir. Ancak Mn. Vulso asıl yapması gereken görevi yapmayıp, yani Galatia üzerine yürümeyip, Karia bölgesine yönelerek Küçük Asia'da yağmalara başlamış, Pisidya'dan sonra Pamphylia bölgesine girerek, buradaki kentleri "koruma ücreti" karşılığında haraç ödemeye zorunlu kılmıştır. Manlius Vulso'ya, egemenliğini korumak için rüşvet vermiş kentler arasında, her ne kadar açık olarak belirtilmese de Side de olmalıdır⁴⁸. Bu bağlamda, Vulso'nun ordusunun kuzeye yönelmesinin ardından Pamphylia ve dolayısıyla Side'nin bir dönem rahatladığı belirtilebilir.

Apameia Antlaşması'nın getirdiği yeni düzende çıkarlarını korumak isteyen Side kenti, Seleukos ve Pergamon krallıklarının egemenliğinden uzak kalmaya çalışarak, kendisini Roma'ya yakın tutmuştur. Böylelikle Sideliler, iyi organize ettikleri ticaret uygulamaları yanında mali işlerdeki tecrübeleri sayesinde MÖ 2. yüzyılın başlarında bütün Doğu Akdeniz'de serbestçe ticaret yapma şansını yakalamışlardır. En azından Apameia Antlaşması'ndan sonraki ilk on yıl Side tetradrahmi'leri para dolaşımında önemli ödeme aracı olmuştur. Örneğin kral III. Antiokhos - muhtemelen Apameia Antlaşması'na göre - II. Eumenes'e ödemiş olduğu meblağın dört yüz yetmiş yedi talent'ten fazla olan toplamını Side tetradrahmi'si olarak ödemiştir. Bu tetradrahmi'ler daha sonra Pergamon Krallığı'nda da tedavüle girmiştir. Buna paralel olarak Seleukos Krallığı'nda Side tetradrahmi'lerinin bir süre daha tedavüle kaldığı düşünülmektedir. Bu sikkeler zamanla geçerliliklerini kaybetmişler zira Side, gümüş sikke basmaya başlayan Kyme, Myrina, Mairandros kıyısındaki Magnesia gibi Küçük Asia'nın batısındaki kentlerle rekabet edememiştir. Ekonomik anlamda yaşanan geçici gerilemeye rağmen Side, stratejik konumundan dolayı politik gücünü korumuş ve bölgenin önemli limanı olmaya devam etmiştir. Pergamon Kralı II. Attalos (MÖ 159 - MÖ 138), Attaleia (Antalya) kentini bir liman merkezi yaparak bölgede denetimini arttırmak istese de başlarda işler planladığı gibi gitmemiştir. Zira, güney rüzgarlarından korunamaması ve çevresindeki kayalıklar Attaleia limanını kullanışsız kılmış, örneğin kentin can alıcı gereksinimi olan hububat ve odun gibi ürünlerin giriş

48 Liv. XXXVIII; 15.

çıkışının yarattığı sıkıntı bir süre merkezde etkisini hissettirmiştir⁴⁹. II. Attalos tarafından ele geçirilemeyen Side, MÖ II. yüzyılın ortalarından itibaren denizlerdeki tecrübesi sayesinde, komşu kentin olumsuz durumundan yararlanarak Aleksandria ile olan ticaretini geliştirmiştir. Hellenistik Dönem'de Side'nin Aleksandria ile yakın ilişkisi, Side'nin ekonomik yapısında olduğu kadar toplumsal ve kültürel yapısında da etkili olmuştur. Aleksandria'dan gelen tüccar, beraberinde kendi inançlarını da getirmiş, Roma İmparatorluk döneminde yazıtlarda karşımıza çıkan Mısır kökenli kültürler, Nolle'ye göre büyük olasılıkla bu dönemden itibaren Side'ye girmiş ve taraftar bulmuşlardır⁵⁰.

1947 yılından başlayarak, ara ara kesintiler olsa da, uzun bir dönem kazısı yapılan ve yapılmaya devam eden Side'de, bugün gördüğümüz eserlerin çoğunluğu Roma veya Bizans dönemlerine tarihlenmekte ve bu anlamda aslında Side'nin Hellenistik Dönemdeki görünümü hakkında fazla bir bilgi sunulamamaktadır. Ancak Roma'nın dostluğunu (ve desteğini) kazanmış olan kentin, MÖ 2. yüzyılın ortalarına doğru ilk parlak dönemini yaşadığı noktasında, doğuya doğru uzanan ve bu döneme tarihli gösterişli sur gibi bazı yapılar çeşitli ipuçları sağlamaktadır.⁵¹ Söz konusu surun karaya doğru uzanan kısmı daha gelişmiştir. Kenar bir mahalleyi çevreleyen sur, Doğu Kapısı'nda ele geçirilen ve şu an kayıp olan Sidece yazılmış bir yazıtın işaret ettiği gibi, kentin ekonomik anlamda güçlendiği ve bölgede önemli bir deniz gücü olduğu sırada inşa edilmiş olmalıdır. Bu surdan daha önce, aynı konumda eski bir yapı olup olmadığı şimdilik bilinmemektedir. Olasılıkla, bu dönemde Side bütün yarımada topraklarını genişletmemiş, sadece kentin burun kısmının birazını sınırlarına dahil etmiştir. Surun neden yapıldığına dair yapılan yorumlar arasında; kuşatma tekniklerindeki ilerleme ve genişleyen kent topraklarındaki artan nüfusun korunma gereksinimi gösterilmektedir. Ancak bu duvar sadece modern savunma anlayışıyla projelendirilmiş bir sur şeklinde algılanmamalıdır. Zira, silahlı sahnelerin bulunduğu frizlerle süslediği için bir anlamda kentin ününü ve halkın özgüvenini gösteren bir yapı niteliği de taşımaktadır⁵² (Lev. 12, 13). Kentteki ilk arkeolojik çalışmaları gerçekleştiren ekibin üyeleri olarak hem Mansel hem de Bosch bu döneme tarihdedikleri arkeolojik ve mimari buluntulara bakarak,

49 Nolle 1993, 65.

50 Nolle 1993, 67.

51 Mansel 1963, 27 - vd; Nolle 1993, 67 - vd.

52 Nolle 1993, 68.

Pamphylia'nın doğusunun ve Side'nin, MÖ 188 ile 102 yılları arasında özgür kaldığını belirtse de⁵³ bu özgürlük iddiası tartışmaya açık bir konudur.

Bütün yüzyıl boyunca olası bir tam bağımsızlık ya da özgürlükten söz edemesek de, Side'ye ait sikkeler, kentın Attaleia karşısındaki başarısını somut olarak göstermektedir. Söz konusu sikkeler Akdeniz ticaretindeki sirkülasyonda önemli rol oynamış, Küçük Asia üzerinden Suriye ve Mezopotamya'ya kadar yayılmıştır. Side ticareti Doğu Akdeniz'den başka Ege Denizi civarındaki merkezlere hatta kuzeyde Marmara Denizi'nde Kyzikos'a (Erdek) kadar nüfuz etmiştir⁵⁴. Grainger, bu dönemdeki zenginliğin, kentın genişlemesini de beraberinde getirdiğini ve hemen hemen öncekine göre yüzölçümünün iki katına çıktığını ve bunun da aşağı yukarı Perge ile aynı büyüklüğe geldiğini belirtip, şöyle devam eder; "...Yeni oluşan kenar mahalle büyük tapınaklar içermese de, çeşitli büyüklükte kamu binalarına sahip olmuştur. Bunlardan biri, muhtemelen limana yakın olan eski pazar yerini tamamlayacak olan ve Tykhe Tapınağı içeren geniş bir agoradır (Lev. 14). Genişleme aynı zamanda, önceki kapının yerine yeni bir kapıdan başlayarak, ana cadde boyunca uzanan özel evleri de ortaya çıkarmıştır. Evlerden bazıları süreklilik göstererek, bu dönemden Geç Antik Çağ'a kadar iskân görmüşlerdir. Yine bu dönemde inşa edilen ve yarı dairesel tipyle Perge ve Sillyon'dakilere benzeyen kapı da döneminin ihtişamını yansıtmaktadır..."⁵⁵. Side'de yapılan son dönem kazılar, agora içerisindeki Tykhe Tapınağı'nın temel konstrüksiyonunu tespit etmeye ve bu alandaki tabakalanmayı belgelemeye yönelik çalışmalar da içermektedir. Buna göre genelde Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönemde prestij yapısı şeklinde dikilen tapınaklara benzer şekilde inşa edilmiş tapınağın yaklaşık iki buçuk metrelik bir seviyede ana kaya üzerinde olduğu belirlenmiştir. Buradan ele geçirilen seramikler, tesviye işinin

53 Bosch 1957, 37; Mansel 1978, 9 - vd.

54 Atlan 1967, xiii; Nolle 1993, 65. Çok fazla olmasa da, son yıllarda Side'de yapılan kazılarda ele geçirilen Hellenistik döneme tarihli seramikler, Side'nin Ege ve Akdeniz dünyasıyla olan ilişkilerini anlamada çeşitli görüşler öne sürülebilmesini sağlamıştır. Malzemenin büyük çoğunluğu Side tiyatrosunun dış galerisindeki dükkanlar, Dionysos Tapınağı ve Tykhe Tapınağı'ndan elde edilmiştir. Eldeki veriler ışığında Side'nin bu dönemde batıda Atina ve doğuda Kilikya gibi bölgelerle ticari ilişki içerisinde olduğu söylenebilir. Doğu Akdeniz'de yaygın olarak görülen Hellenistik seramik grubunun sınırlı bir kısmını içeren malzeme örnekleri içerisinde; balık tabakları ve Kantharos parçaları yer almaktadır. Seramik malzeme üzerine çalışmalar halen devam etmektedir. Bkz. Alanyalı 2011, 525 - 526 ile Alanyalı 2012, 211.

55 Grainger 2009, 98.

Hellenistik (ya da Geç Hellenistik) dönemde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir⁵⁶.

Hellenistik Dönem’de kentin *khora*’sı ile ilgili olarak Nolle’nin, kentin dar kıyusal alanı ile *khora*’sı arasındaki çelişki olduğu yönündeki düşüncesine katılan Grainger, benzer düşünceleri *khora*’nın alanı ve işlevi konusunda da paylaşır. Buna göre, Melas Çayı’nın (Manavgat Çayı) aşağı vadisine ve yazıtlardan edinilen bilgi ışığında yakınlardaki tepelik alanların bir kısmını içeren bir *khora*, tarihsel süreçte olumlu şekilde değişime uğramış, satılabilen malların üretimini olası kılan bir bölge olmuştur. Tepelerdeki alanlardan odun, ahşap ve orman ürünleri, denizden balık, daha aşağı bölgelerden de zeytinyağı, buğday, keten ve şarap temin edilmiştir. Nolle ile benzer görüşleri paylaşan Grainger, genel anlamda kentin ekonomik durumu ve limanı hakkında şöyle yazmaktadır; “...*Kent aynı zamanda Melas Çayı boyunca Küçük Asia’nın içlerine doğru uzanan ticaret yollarına da ulaşabilmiştir. Ancak komşu Etna halkının gösterdikleri düşmanlık nedeniyle, zaman zaman iç bölgelerle yapılan ticaret kesintilere uğramış olsa da kentin bu dönemde zengin bir eskiçağ merkezi olduğu açıktır. Sikkeler ve surlar, ticarete dayalı bu zenginliği açıkça göstermektedir. Suriye, Mısır ve Batı arasındaki stratejik konumu, kıyı boyunca yapılan ticarete Side’nin önemli bir liman kenti olmasını sağlamıştır. Doğuya giden gemiler, batıya doğru güçlü akıntıları olan Pamphylia Denizi’nden kaçınmak zorunda kalınca Side limanı, gemiciler için iyi bir sığınak olmuştur. Bu sayede canlı ticaret yaşamı uzun süre devam etmiştir...*”⁵⁷.

Side’nin MÖ 2. yüzyıl ortalarındaki zenginliğinin bir göstergesi, büyük bir ticaret filosunun yanında hatırı sayılır bir savaş filosudur. Nitekim, MÖ 149-146 yılları arasında Publius Cornelius Scipio komutasında gerçekleştirilen Kartaca kuşatmasına, Romalılarla yakın ilişkilerinden dolayı Side beş gemi göndermiştir ki bu gemiler Kartaca donanmasının yenilmesinde oldukça etkin olmuşlardır⁵⁸. Buradaki Publius Cornelius Scipio aslında İkinci Kartaca Savaşı’nda (MÖ 218-201) Hannibal’i yenen Publius Cornelius Scipio Africanus Maior’un, başka bir deyişle “Büyük Scipio”nun torunudur. Büyük Scipio ve oğlu, Seleukos Kralı III. Antiokhos’a karşı yapılan savaşta yer almışlardır. Bu savaşın galibi olarak, savaş sonrasında yapılan anlaşmada Büyük Scipio, Side’nin Doğu Akdeniz’deki çıkarlarını korumuştur. Özellikle de Pergamon Kralı II.

56 Alanyalı 2011, 525; Alanyalı 2012, 207.

57 Nolle 1993, 24 - vd; Grainger 2009, 100.

58 App. 123; 584 - 586.

Eumenes'in kenti ele geçirme girişimlerini engellemiş, bu da Sideliler tarafından unutulmamıştır. Dolayısıyla yukarıda da değinildiği gibi Kartaca kuşatması sırasında Side de bir vefa göstererek (ya da diplomatik bir tavır sergileyerek) torun Scipio'ya gerekli desteği vermiştir. Geçmişten gelen yakın ilişkilerin daha sonraki dönemlerde de sürdürülmesi konusunda, başka bir deyişle büyük güçler arasında çıkarlarını koruyacak politik tavır belirleme açısından Side eskiçağın başarılı merkezlerinden biridir. Bu diplomasi sayesinde kent, Roma'nın hem dostluğunu hem de koruyuculuğunu kazanıp, bunu sürdürebilmiştir⁵⁹.

Öte yandan aynı dönemde, yani MÖ 2. yüzyıl içerisinde kentin farklı bir merkez olduğunu anlamamıza yardımcı olan dolaylı kanıtlardan birisi de VII. Antiokhos ile ilgili yazılanlardır. Nitekim, tahtta hak iddia eden Seleukos kralı I. Demetrios Soter (MÖ 162 - 150) rakipleriyle mücadelesi sırasında oğullarından birini, yanından uzaklaştırmak istemiş ve Knidos'a yollamıştır. Erken yaşlarını Knidos'ta, gençliğini Side'de geçiren VII. Antiokhos, MÖ 138'de kardeşi II. Demetrios Nikator'un Partların eline düşmesinin ardından Side'den ayrılmış ve "VII. Antiokhos Euergetes" (MÖ 138 - 129) adıyla Seleukos tahtına geçmiştir. Side'de geçirdiği dönemden dolayı kaynaklarda "Sideli Antiokhos" olarak belirtilmektedir⁶⁰. Bosch, bu durumu, "...Side, Seleukosların başkenti Antiokheia'ya deniz yolu ile, prensi oradan nezarette bulundurabilecek ve onunla çabucak ilişki kurabilecek şekilde, yakından bağlı idi..." şeklinde açıklamaktadır. Başka bir deyişle, Side'de Seleukos etkisi bu dönemde hala etkisini göstermektedir. Ya da Side bu dönemde hala, bir şekilde Seleukos Krallığı'nın en uç noktası olmayı sürdürmüştür. Şüphesiz ki Apameia Antlaşması'ndan sonra Side'nin bölgede en güvenli yerlerden biri haline gelmesi de prensin Side'ye gönderilmesinde etkin olmuştur. Seleukos Krallığı'nda yaşanan iç sorunlar sırasında; daha sakin, güvenli ve kültürel açıdan gelişmiş Side'nin bu anlamda, genç Antiokhos için o dönem en uygun merkezlerden birisi olduğu düşünülebilir⁶¹.

Değerlendirme

Hellenistik dönemde, büyük krallıklar içindeki merkezlerin ayakta kalabilmesi ve devletlerarası diplomaside yer almaya çalışmaları, onları

59 Bosch 1957, 38; Nolle 1993, 63 - vd.

60 Euseb. Chron. 160; Nolle 1993, 65 - vd.

61 Bosch 1957, 38.

diplomatik manevralar yapmaya zorlamıştır. Bu manevralar sırasında kentlerin politik süreçleri farklı geliştiği gibi, içinde yer aldıkları bölge ile de benzerlik göstermeyebilmiştir. Side de bu duruma uygun örneklerden birisidir. Nitekim birbiriyle rekabet halinde olan bölge kentleri yanında bir de dışarıdan gelen büyük siyasal/askeri baskılar, merkezlerin politik manevralarını etkilemiştir. Bu açıdan bakıldığında Side ile Pamphylia bölgesinin kronolojilerinin aynı olmadığı görülmektedir. Nitekim, Antigonos ve Ptolemaios krallıkları Pamphylia'da egemenlik kurmayı başarırken, Side üzerinde doğrudan denetim sağlayamamışlardır. Bu anlamda Side, III. Aleksandros'tan sonra Seleukos Krallığı'nın denetimine geçmiştir. Kent, MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısından sonra güçler arasındaki diplomasiden yararlanarak, limanı sayesinde bölgesel avantajı eline geçirmiş ve belirli zaman aralıklarında görece bir üstünlük (ya da Mansel ve Bosch'un iddia ettiği gibi özgürlük) kazanmıştır. Sikkelerden ve mimari eserlerden anlaşıldığı kadarıyla bilinen ilk yükseliş dönemini de Hellenistik Dönem'de, özellikle MÖ 2. yüzyılın ortalarına doğru yaşamıştır. Ancak her şeye rağmen, bu tür genellemelere gidilirken, metodik bir yanlışlık yapmama adına kaynakların kullanımına dikkat etmek gerekmektedir. Zira, kullanılan kaynaklar yapılacak yorumları farklılaştırmaktadır. Örneğin eskiçağ yazarları, olayları genelde büyük (egemen) güçlerin gözünden ele aldıkları için, yalnızca bu eserler incelendiğinde Side'nin hep işgal altında olduğu şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. Sikkeler, mimari veya arkeolojik buluntular paralelinde bakıldığında ise Side'nin Hellenistik dönemdeki durumu daha farklı bir görünüm kazanmakta ve kent Hellenistik dönemin belirli süreçlerinde "daha bağımsız" kalmış gibi gözükmektedir. Üstelik eskiçağ dünyasında genel anlamda yaşanan politik karmaşaya rağmen, savaşların yarattığı ekonomi sayesinde bir refah dönemi içerisine girdiği zamanlar olmuştur. Bu tartışmalar Hellenistik Dönem için şimdilik devam etse de Side'nin, Roma egemenliği ile bambaşka bir sürece girdiği daha kesin olarak belirtilebilir. MÖ 133 yılında Pergamon Kralı III. Attalos Philometor'un (MÖ 139 - 133) bir vasiyet ile krallığa ait toprakları Roma'ya bırakmasının ardından yaşanan politik süreçte Side, önce Doğu Akdeniz'de korsanlık etkinliklerine ev sahipliği yapacak ve ardından İmparatorluk Dönemiyle birlikte ikinci yükseliş çağına girecektir.

Levhalar

LEVHA 1

LEVHA 2

LEVHA 3

LEVHA 4

LEVHA 5

LEVHA 6

LEVHA 7

LEVHA 8

LEVHA 9

LEVHA 10

LEVHA 11

LEVHA 12

LEVHA 13

LEVHA 14

Levhalar

Levha 1: MÖ IV. yüzyıla tarihli obol. Ön yüzünde Aslan başı, arka tarafında Korinth başlığı giymiş Athena görülmekte (SNG Keckman 671-673)
(<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/side/t.html>).

Levha 2: MÖ V. yüzyıl - IV. yüzyıl ortalarına tarihli üzerinde Side adının okunduğu stater. Ön yüzünde nar, arka yüzünde bir kuzgun (?) görülmekte (Georgiades NK14)
(<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/side/t.html>).

Levha 3: MÖ IV. yüzyıl ortalarına tarihli stater. Ön yüzünde elinde tanrıça Nike'yi tutan Athena görülmekte. Athena, kalkanı ve mızrağı ile birlikte betimlenmiş. Arka tarafta ise kitonuyla tasvir edilmiş Apollo ve hemen ayağının yanında ateş yanan bir sunak yer almakta (SNG Copenhagen 376)
(<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/side/t.html>).

Levha 4: MÖ V. yüzyıl başlarına tarihli stater. Ön yüzünde nar ve hemen sağında aslan başı, arka yüzde ise Korinth başlıklı Athena görülmekte. (SNG Fr 628)
(<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/side/t.html>).

Levha 5: III. Philip Arrhidaeus dönemine ait gümüş tetradrahmi. Ön yüzde aslan postu giymiş Herakles başı, arka tarafta ise elinde kartalıyla tahtta oturan Zeus görülmekte. (SNGuk 0700 0688)
(<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/side/t.html>).

Levha 6: III. Antiokhos tasvirli sikkelerin azalmasının ardından, basımı çoğalan MÖ II. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren basılmış gümüş tetradrahmilere örnek. Ön yüzde, başındaki miğferiyle Athena, arka tarafta ise elinde nar figürü ile tanrıça Nike görülmekte. (SNG France 695)
(<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/side/t.html>).

Levha 7: Pamphylia bölgesi içerisinde Side ve komşu merkezler (Calder-Bean, 1958).

Levha 8: Doğu Kapısı'nın kente girişini sağlayan kısmı (E. İznik Arşivi).

Levha 9: Doğu Kapısı'nın kuzey batıdan görünümü (E. İznik Arşivi).

Levha 10: Doğu Kapısı'nın girişindeki avlunun temizlik çalışmaları sonrası durumu (E. İznik Arşivi).

Levha 11: Mansel ve ekibinin kazılar sırasında Doğu Kapısı'nda ele geçirdiği ve şu an Side Müzesi'nde sergilenen silah kabartmaları (E. İznik Arşivi).

Levha 12: Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş kara surlarından günümüze kalmış kısmının görünümü (E. İznik Arşivi).

Levha 13: Kara surlarının içeriden görünümü (E. İznik Arşivi).

Levha 14: İçerisinde Tykhe Tapınağı ile birlikte Agora'nın günümüzdeki görünümü (E. İznik Arşivi).

Kaynakça

Alanyalı 2011

Alanyalı, H.S., "Side 2010", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Malatya.

Alanyalı 2012

Alanyalı, H.S., "Side 2011 Yılı Çalışmaları", 34. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Çorum.

App.

Appianus, Punika, (The Punic Wars), (Trans. H. White), LOEB., London.

Arr. anab.

Arrian, Anabasis Alexandrii (Anabasis of Alexander), (ed. T.E. Page-E. Capps-W.H.D. Rouse), LOEB, London.

Atlan 1967

Atlan, S., Side'nin Milattan Önce V. ve IV. yüzyıl sikkeleri üzerinde araştırmalar Untersuchungen über die Sidetischen münzen des V. und IV. jahrhundert v. Chr., TTK Yay., Ankara.

Bean 1965

Bean, G.E., Side Kitabeleri (Inscriptions of Side), TTK Yay., Ankara.

Bean 1999

Bean, G.E., Eskiçağda Güney Kıyıları, (çev. İ. Delemen - S. Çokay), Arion Yay., İstanbul.

Bosch 1957

Bosch, C.E., Pamphlyia Tarihine Dair Tetkikler, (çev. S. Atlan), TTK

Yay., Ankara.

Brewster 1993

Brewster, H., *Classical Anatolia: The Glory of Hellenism*, I.B. Tauris & Co. Ltd., London.

Calder - Bean 1958

Calder, W.M. - Bean, G.E., *A Classical Map of Asia Minor*, London.

Curt.

Q. Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni*, (Trans. J.C. Rolfe), LOEB., London.

Diod.

Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historike*, (tr. C.H. Oldfather), LOEB., London.

Euseb. Chron.

Eusebios, *Chronicon*, (Chronicle), (Ed. A. Schoene), Berolini.

Grainger 2009

Grainger, J.D., *The Cities of Pamphylia*, Oxbow Books, Oxford.

Howgego 1995

Howgego, C., *Ancient History from the Coins*, Routledge, London.

Jones 1998

Jones, A.H.M., *The Eastern Roman Provinces*, Oxford Univ. Press., Oxford.

Lanckoronski 1890

Lanckoronski, K.G., *Stadte Pamphyliens und Pisidiens*, II, F. Tempsky., Wien.

Levick 2004

Levick, B. "How Different From Us!": Inscriptions from Pamphylian Cities under Roman Empire", *L'Hellénisme d'époque romaine. Nouveaux documents, nouvelles approches* Ier s. a.C. - IIe s. p.C.). Actes du Colloque international à la mémoire de Louis Robert, Paris, 7-9 juillet 2000, De Boccard, vol. I, Paris.

Liv.

Livius, *Ab urbe condita*, (From the Founding of the City), (Trans. B.O. Foster), LOEB., London.

Ma 2002

Ma, J., *Antiochos III and The Cities of Western Asia Minor*, Oxford Univ. Press., Oxford.

Magie 1950

Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton University Press., Princeton.

Mansel 1963

Mansel, Arif M., Die Ruinen von Side, de Gruyter, Berlin.

Mansel 1967

Mansel, Arif M., Side Kılavuzu, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara.

Mansel 1978

Mansel, Arif M., Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları, TTK Yay., Ankara.

Morkholm 2000

Morkholm, O., Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, (çev. Oğuz Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul.

Nolle 1983

Nolle, J. "Die Charaktere im 3. Epidemienbuch des Hippokrates und Mnemon von Side", Epigraphica Anatolica, 2, Bonn.

Nolle 1993

Nolle, J., Side im Altertum, I - II, (Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien) Band 43, Rudolf Habelt GMBH, Bonn.

OGIS 1903

Dittenberger, W. Orientis Graeci Inscriptiones Selectae (OGIS), Leipzig.

Polyb.

Polybius, Historiæ (Histories), (tr. W.R. Paton), LOEB., London.

Price 1991

Price, M.J, The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus, British Museum Press, London.

SNG

<http://www.sylloge-nummorum-graecorum.org> (Erişim Tarihi: 20.11.2013).

Sui. Lex. 1854

Bekkeri, I., Suidae Lexicon, Berolini.

Will 2006

Will, E., "The Succession to Alexander", The Cambridge Ancient History, vol. VII - 1, Cambridge Univ., Press, Cambridge.